

УДК 372.8=161.2+378.147

Хома Тетяна Василівна

кандидат педагогічних наук, викладач української мови

Мукачівський кооперативний торговельно-економічний коледж, м. Мукачеве

tatyannahoma@mail.ru

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В УМОВАХ КОЛЕДЖУ

Анотація. У статті розглядається актуальне питання щодо розвитку мовлення студентів. Зазначається взаємозв'язок усної та писемної його форм. Дібрано вправи і завдання з формування культури писемного мовлення. Автором пропонуються окремі види традиційних та нестандартних навчальних диктантів і з'ясовується методика їх проведення. Тексти добираються з класичної художньої літератури, історії, мистецтва соціокультурного змісту, професійного спрямування і розглядаються на кількох рівнях: фонетико-фонематичному, лексико-семантичному, орфоепічному, морфологічному та синтаксичному. Акцентовано увагу на взаємозалежності рівня мовленнєвої компетентності особистості й опанування уміннями орієнтуватися в ситуаціях спілкування.

Ключові слова: культура мовлення; писемне мовлення; усне мовлення; навчальний диктант.

Постановка проблеми. Формування культури усного й писемного мовлення є одним із пріоритетних завдань у навчанні української мови. Обидві форми мовленнєвої діяльності взаємопов'язані й виступають як основні засоби усвідомлення та осмислення знань, набуття вмінь практичного і творчого їх застосування. Рівень мовленнєвої компетентності особистості залежить від знань особливостей усного і писемного мовлення, стилів і типів мовлення, опанування уміннями орієнтуватися в ситуації спілкування.

Сьогодні в Україні мовна ситуація є складною й суперечливою. Між літературною мовою й реальним уживанням її спостерігаються розходження, які залежать від багатьох суспільних і мовних чинників (особливостей мовної ситуації, соціальної структури частини населення, територіальної специфіки). Нерідко в усному мовленні студентів мають місце діалектизми, які впливають на культуру писемного мовлення. Відтак, спостерігається мовна безграмотність: помилки у вимові та написанні, невміння вибрати правильне закінчення, розрізнити значення

слів та ін. Досконале володіння навичками писемного мовлення є важливим складником підготовки майбутніх фахівців.

Аналіз основних досліджень і публікацій з проблеми. Формування культури усного та писемного мовлення досліджується у працях низки науковців (Н. Бабич, А. Богуш, М. Вашуленко, Т. Донченко, Л. Мацько, М. Пентилюк, А. Ярмолюк та інші), у яких представлено систему роботи з формування комунікативних умінь і навичок. Проте культура писемного мовлення в умовах коледжів економічного спрямування ще недостатньо вивчена та потребує подальшого дослідження. За словами А. Ярмолюк, удосконалення письмових висловлювань є складним процесом, який передбачає формування в учнів постійної уваги, умінь самостійно організувати власну навчальну діяльність [5].

Метою статті є визначення вправ і завдань, що сприятимуть формуванню культури писемного мовлення в умовах коледжів.

Виклад основного матеріалу. Теоретичною основою культури мовлення є пізнання й осмислення мовних норм, особливостей функціонування стилів літературної мови, усвідомлення взаємозв'язків системи мови, структури мовлення; практичною – систематична увага мовця до мови й рівня власного мовлення, прагнення досягти мовленнєвої майстерності. Цьому сприяють різні види вправ і завдань: мовні, мовленнєві, комунікативні. Наше педагогічне дослідження показало, що студенти нефілологічних спеціальностей допускають найбільше орфографічних і пунктуаційних помилок.

У процесі навчання української мови в умовах коледжу економічного спрямування з метою формування орфографічних умінь і навичок нами застосовувалися різні види вправ і завдань, серед яких: коментоване письмо, навчальні диктанти, мовний розбір та ін.

Для коментованого письма нами пропонувалися тексти з класичної художньої літератури, історії, мистецтва соціокультурного змісту і професійного спрямування. Тексти добиралися з урахуванням таких критеріїв: відповідність тексту мовній змістовій лінії програми; відповідність соціокультурній змістовій лінії (орієнтовним темам з розвитку мовлення); відповідність календарно-природничим і професійно-

виробничим темам. Студентам пропонувався текст, з'ясовувалося лексичне значення окремих слів і проводився орфографічний розбір їх. Як приклад добиралися такі тексти:

1. Шкода від слова набагато серйозніша, ніж від мовчанки; рідко трапляється жалкувати за тим, що лишилось неказаним.

Люди, які говорять надто легко, дуже часто говорять надміру багато, а часом і необачно. Балакуни, що мають надто живу уяву, нерідко викликають довіри у слухачів. Тим часом мовчун, який озивається тільки в тих випадках, коли справді має щось сказати, непогано почуває себе в колі знайомих, дарма, що небагато додає до веселощів дружньої вечірки. У спілкуванні, як і в більшості інших випадків, найкращою є золота середина. Знайте, коли треба вислухати інших, але знайте також, коли слід підтримати розмову. Пам'ятайте, що уважний, співчутливий слухач – це благо з усіх благ (Емілія Поуст).

2. Без пісні, музики й танцю важко уявити життя закарпатців. Чи то був жалібний і тужливий спів стомленої від непростого життя людини, чи нестримно-смілива пісня опришків. Чи ніжна колісанка, ласкава дівоча чи жартівлива коломийка – пісня лунала скрізь. У ній відобразилися визначні суспільно-політичні події й повсякденний побут, різноманітні почуття й настрої. Найкраще збереглися суто місцеві звичаї та фольклор у гірських районах. Один із найхарактерніших пісенних жанрів на Закарпатті – коломийки, коротенькі, переважно однокуплетні жартівливі співанки. У гірських районах Закарпаття – на Верховині й Гуцульщині – вони домінують над усіма іншими пісенними жанрами. Закарпатські народні танці характерні дрібними ритмічними рухами, які імітують стрибки через гірські потічки, камені чи повалені дерева (За С. Степчуком).

Нами розглядався текст на таких рівнях: фонетико-фонематичному, лексико-семантичному, орфоепічному, морфологічному та синтаксичному (повний чи частковий мовний розбір слів, речень). Це дало можливість забезпечити взаємозв'язок форм мовлення, формувати культуру усного і писемного мовлення.

Серед навчальних диктантів нами надавалася перевага традиційним, проте мали місце і нестандартні види. У лінгводидактиці методика проведення навчальних

диктантів досліджена на належному рівні (Т. Грибінченко, Л. Погиба, Т. Шкуратян [1], Л. Мацько, О. Мацько, О. Сидоренко, В. Христенюк [2], Г. Помазан [3], Л. Чаговець, Н. Павлова [4] та інші).

У процесі дослідження нами застосовувалися такі види навчальних диктантів:

1. Словниковий (для вивчення правопису слів з префіксами)

Сформувати, збанкрутувати, розкрити, беззахисний, роз'єднати, приїхати, прекрасний, пришити, приклеїти, присісти, заощадити, загітувати.

Студенти аналізували правопис слів, акцентували увагу на вимову їх та склали речення професійного спрямування за завданням викладача.

2. Творчий (для засвоєння морфологічних норм)

а) утворити кличний відмінок іменників (Петро, Оксана, Василь, покупець);

б) утворити вищий та найвищий ступені порівняння прикметників (високий, далекий, гарний, яскравий, білий, щедрий).

У процесі проведення диктанту зверталася увага на засвоєння форм українського мовленнєвого етикету (пане, пані, добродію), а при складанні речень – на їх пунктуацію.

3. Пояснювальний (у процесі вивчення синтаксису та пунктуації).

1. Україна... Щебра земля під високим волошковим небом, осяяна промінням вічного сонця. Задумливі степи з своїм високим різнотрав'ям, широкі поля золотої пшениці, що грає хвилями. Густі прадавні ліси, гірські вершини, які здіймаються високо в небо, сині плеса озер, що манять своєю прохолодою, ріки – швидкоплинні, гірські, бурхливі. Калина край вікна, яка чарує білим цвітом навесні та сяє червоним намистом, восени, похилена верба, прекрасна у своїй зажурі, маленькі хати, що немов хустини біліють поміж зеленими садками. А квіти... Яких тільки квітів тут не має! І чорнобривці, і голубі, наче дівочі очі, волошки, ніжні незабудки, горді троянди, сором'язливі лілії, червоні як жар маки, айстри, півонії, півники... І всю цю красу можна побачити біля кожної української хати (Анна Склянчук).

2. Міжнародний валютний фонд (МВФ) – міжнародна валютно-фінансова організація, створена для сприяння розвитку міжнародної торгівлі та валютного співробітництва шляхом установлення норм регулювання валютних курсів і

контролю за їх виконанням, здійснення багатосторонніх платежів та усунення валютних обмежень. Капітал фондів складається із внесків країн-членів у відповідності із встановленою для кожної країни квотою, яка визначається в залежності від економічного потенціалу країни та її ролі у світовій економіці й міжнародній торгівлі. Одне з основних завдань фонду – регулювання валютних курсів і підтримка сталості валютних паритетів. («Словник для бізнесменів і підприємців»).

Такий вид диктанту проводився за традиційною методикою. Викладач читав текст, студенти записували. Після написання його з'ясовувалося лексичне і граматичне значення окремих слів. Наступним етапом було пояснення пунктуації у простих ускладнених та складних реченнях, проводився синтаксичний аналіз окремих з них.

4. Попереджувальний (у процесі вивчення частин мови)

Цей вид диктанту проводиться за схемою – усне пояснення орфограм та пунктограм, структурний і художній аналізи тексту, запис тексту.

Наприклад, для закріплення теми «Не з дієприкметниками» викладач читає текст, аналізує його зміст, проводить словниково-орфографічну і пунктуаційну роботу, повторює формулювання правил за допомогою запитань: «У яких випадках частка *не* з дієприкметниками пишеться окремо?» «Коли *не* пишеться з дієприкметниками разом?». Після запису під диктовку текст перевіряється на сформованість орфографічних умінь. Нами пропонувався такий текст.

Ми тихо стояли, дивились, як ясно на темному морі незлічені світла сіяли. Прощай, Волинь!.. Мене від тебе доленька жене, немов од дерева одірваний листочок. І все-таки до тебе думка лине, мій занапащений, нещасний краю! Порвалася нескінчена розмова. Ні, ти не вмреш, ти щастя поховаєш під білим покривом несправджених надій (З тв. Лесі Українки)

5. Вибірковий (на правила вживання апострофу)

Бюджет, кар'єра, солов'їний, м'ята, возз'єднання, святковий, тьмянний, Лук'ян, в'юн, прем'єра, пів'яблука, роз'їхатися, п'ять, м'ясо, Мар'яна, цвях.

Студенти записували тільки слова з апострофом. Оскільки під впливом діалектного середовища в усному мовленні студентів спостерігаються помилки (м'яка вимова попереднього приголосного), то на початковому етапі проводився орфоепічний, а потім орфографічний аналіз окремих слів.

6. Вільний (у процесі вивчення розділів лінгвістики)

Текст диктанту студенти записують не дослівно, а стисло, щоб зміст був близький до прочитаного. Цей вид диктанту проміжний між диктантом і переказом, дає можливість перевірити не тільки знання студентів з різних розділів мовознавства, а й сприяє розвитку зв'язного мовлення. Пропонувався такий текст.

У синьому небі високо-високо летять журавлі. Летять до краю південного, понад шляхом, що на ньому вози чумацькі скрипіли колись. Летять неспішно, повагом, немов по синій поверхні озерця пливуть. І що не помах крил їхніх, сонечком посріблених, то все далі й далі вони від краю рідного.

Аж ось знову – курли-курли, але не прощально-сумно й тихо, а тривожно-занепокоєно, розпачливо. Це ще один журавлиний гурт. Тільки чомусь не прямує він шляхом, що його осінь прокладає птахам перелітним, а кружляє по колу на місці одному. То знизяться журавлики, то стрімко вгору шугонуть, то на ліве крило хибнуться, то на праве. Та ось врешті шикуються ключем. Але якась сила знову руйнує журавлиний стрій, і він розсипається врзнобіч. Трохи згодом збираються зграйками, і весь час курли-курли тужливе – безперестанку, голосно у відчаї. [1].

Безперечно, на практичних заняттях нами застосовувалися й інші види традиційних диктантів: самодиктант, цифровий, графічний, малюнковий.

Серед нестандартних видів диктантів нами пропонувалися такі:

1. «Важкі орфограми» (у процесі вивчення теми «Правопис складних слів»).

Спочатку опрацьовується детально запропонований текст на лексичному рівні, потім за завданням викладача та за допомогою орфографічного словника студенти записують лише «найважчі» слова за правописом, як-от: торговельно-економічний, фізико-математичний, жовтогарячий, кредитно-модульний, заліково-екзаменаційний.

2. «Енциклопедичний» (у процесі вивчення окремих розділів лінгвістики).

Студентам пропонувалися такі завдання:

а) виписати з Енциклопедії української мови слова на задану літеру, знайти орфограму, сформулювати правило. Можна ввести додаткові завдання. Наприклад, за вибраними словами скласти речення чи твір професійного спрямування («Я – успішний менеджер», «Моє майбутнє підприємство» тощо).

б) дібрати 15 слів з Енциклопедії української мови, орфографічно об'єднаних, обґрунтувати свій вибір.

3 Журналістський (у процесі вивчення окремих розділів мовознавства).

Студентам дається додому завдання: до теми «З історії кооперації нашого міста» дібрати до 20 слів з орфограмами, які вивчили. На практичному занятті з української мови студенти пояснюють їх правопис та складають твір-розповідь за темою.

Висновки. Таким чином, нами запропоновано окремі види навчальних диктантів з метою формування культури писемного мовлення. У процесі добору їх нами враховувалися соціокультурний зміст та професійне спрямування текстів.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у визначенні вправ і завдань для формування усного комунікативного мовлення, оскільки воно має вплив на культуру писемного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грибінченко Т.О., Погиба Л.Г., Шкурятяна Т.Г. Українська мова. Збірник диктантів / Т.О. Грибінченко, Л.Г. Погиба, Т.Г.Шкурятяна.- К.: ЦУЛ, 2007. – 328с.
2. Збірник диктантів для державної підсумкової атестації з української мови. 9 клас / укл. Мацько Л.І., Мацько О.М., Сидоренко О.М. Христенюк В.Ф.– К.: Центр навчально-методичної літератури, 2013.-61 с.
3. Помазан Г. Є. Українська мова. 11 клас. [Текст] : збірник вправ, диктантів, тестових завдань / Г. Є. Помазан. - Харків : Основа, 2008. - 203 с.
4. Усі види диктантів / автори-укладачі Л.Б.Чаговець, Н.Д. Павлова. – Х.: Торсінг-плюс, 2007. – 448с.
5. Ярмолюк А.В. Технології вдосконалення культури писемного мовлення учнів / А.В. Ярмолюк // Українська мова і література в школі. – 2013.– № 1., С. 16 – 20.

Рецензент

Теличко Н.В. – д. пед. н., проф..

Стаття надійшла до редакції 22.01.2016

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ НА ЗАНЯТИЯХ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ КОЛЛЕДЖА

Хома Татьяна Васильевна

кандидат педагогических наук, преподаватель украинского языка

Мукачевский кооперативный торгово-экономический колледж, г. Мукачево

tatyana_homa@mail.ru

Аннотация. В статье рассматривается актуальный вопрос развития речи студентов. Отмечается взаимосвязь устной и письменной ее форм. Подобраны упражнения и задания по формированию культуры письменной речи. Автором предлагаются отдельные виды традиционных и нестандартных учебных диктантов и объясняется методика их проведения. Тексты подобраны из классической художественной литературы, истории, искусства социокультурного содержания, профессионального направления и рассматриваются на нескольких уровнях: фонетико-фонематическом, лексико-семантическом, орфоэпическом, морфологическом и синтаксическом. Акцентируется внимание на взаимозависимости уровня речевой компетентности личности и овладения умениями ориентироваться в ситуациях общения.

Ключевые слова: культура речи; письменная речь; устная речь; учебный диктант.

THE CULTURE OF WRITTEN SPEECH FORMATION AT THE LESSONS OF UKRAINIAN ON THE BASIS OF COLLEGE

Tatyana V. Khoma

Candidate of Pedagogical Sciences, teacher of Ukrainian

Mukachevo Cooperative Trade and Economic College, Mukachevo

tatyana_homa@mail.ru

Abstract. The article deals with the urgent issue of the students' speech development. The interconnection between the written and oral forms of speech is mentioned. Exercises and tasks on the culture of written speech formation are collected. The author offers different kinds of traditional and non-traditional dictations and provides the methodology of how to conduct them. The texts are taken from belles-lettres, history, arts, social and cultural contexts. They are professionally-oriented and are characterized on several levels: phonetics and phonemic, lexico-semantic, orthoepic, morphologic and syntactic. The attention is focused on the interconnection between the level of a person's speech competence and the ability to feel confident in different communication situations.

Keywords: speech culture; writing; oral speech; an educational dictation.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Grybinchenko T.O., Pogyba L.G., Shkuratyana T.G. Ukrainian language. Collection of dictations / T.O. Grybinchenko, L.G. Pogyba, T.G. Shkuratyana.- K.: CzUL, 2007. – 328 p. (in Ukrainian)
2. Collection of dictations for the state final certification of the Ukrainian language. Grade 9_/ ukl. Maczko L.I., Maczko O.M., Sydorenko O.M. Xrystenok V.F.– K.: Centr navchalno metodychnoyi literatury, 2013.-61 p. (in Ukrainian)
3. Pomazan G. Ye. Ukrainian language. Grade 11. [Text]: a collection of exercises, dictations, tests_/ G. Ye. Pomazan. - Xarkiv : Osnova , 2008. - 203 s. (in Ukrainian)
4. All types of dictations_/ avtory-ukladachi L.B.Chagovecz, N.D. Pavlova. – X.: Torsing-plyus, 2007. – 448 p. (in Ukrainian)
5. Yarmolyuk A.V. Technology improvement culture of writing students / A.V. Yarmolyuk // Ukrayinska mova i literatura v shkoli. – 2013.– № 1., P. 16 – 20. (in Ukrainian)